

BUDENZ JÓZSEF.

Idegen föld szülöttje volt. A hesseni választófejedelemségnek egy kis falujában ringatták bölcsőjét száz esztendővel ezelőtt. A göttingai egyetemen görög-latin filológiai és indogermán összehasonlító nyelvészeti tanulmányokba volt elmélyedve és azon az úton volt, hogy majdan mint a klasszikus filológia vagy az indogermanisztika egyik kiválósága fog tündökölni, akiért a német egyetemek versengenek. Ekkor megjelenik Göttingában egy fiatal magyar teológus. Egy házban van a szállásuk, megismerkednek, megbarátkoznak, és BUDENZ érdeklődni kezd új barátjának anyanyelve iránt. Az alkalmi érdeklődésből kifejlődik a nyelvésznek komoly érdeklődése; az indogermanistát megragadja az a sok minden, ami neki a magyar nyelvben új és meglepő. Hozzáfog a nyelv megtanulásához és csakhamar annyira viszi, hogy szótár segítségével el tudja olvasni ARANY *Toldiját*. Idő közben a nyelv gyakorlására is több alkalma nyílik, mert még egynéhányan jönnek Göttingába magyarok. Csakhamar szélesbedik a látóköre. Megismerkedik SCHOTTnak és BOLLERnek urál-altaji tanulmányai-
val. Ez új világ az indogermanistának: terra incognita, amelyen sok a kutatható. Kedve támad arra, hogy belemerüljön az urál-altaji nyelvek tanulmányába, s a magyar mellett a törökséggel is kezd foglalkozni. Átlátja annak szükséges voltát, hogy egy urál-altaji nyelvet annyira megtanuljon, hogy majdnem úgy tudja, mintha anyanyelve volna. Szeretne legalább annyi időt, amennyi erre kell, Magyarországon tölteni. A szegény falusi iskolamester fiának ez az óhajta csak úgy teljesülhet, ha valami kis állást kap hazánkban. Göttingai első magyar barátjának közbenjárására HUNFALVY PÁL gondoskodik róla, s BUDENZ 1858 tavaszán megérkezik Pestre. És a fiatal német doktorból magyar tudós lett, annyira magyar, hogy rengeteg nagy tudományos munkásságá-

nak csak elenyésző csekély része az, amit anyanyelvén írt és adott ki.

BUDENZ volt az első magyar összehasonlító nyelvész, aki nem autodidakta volt. BENFEYnek tanítványa, mégpedig nagyon kedves tanítványa volt és az indogermánisztikának akkori módszerével fogott hozzá új tanulmányaihoz. Igen jó megfigyelő volt. Azok közt a nyelvészeti dolgozatok között, amelyek az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején a szorosabb értelemben vett magyar nyelvtudomány terén mozogtak, határozottan a kezdő BUDENZ dolgozatai voltak a legkiválóbbak. Mindjárt az első években írt egy magvas nyelvjárás-tanulmányt és egy nyelvtörténetit.

A magyar nyelv hovátartozása kérdésében eleinte éppúgy ingadozott a finnugorság és a törökség között, mint HUNFALVY. Vele együtt ő is azt vallotta, hogy „a magyar nyelv közepett van a finnugor és török nyelvek között“, majd — szintén HUNFALVYt követve — a magyar nyelvet néhány más finnugor nyelvvel együtt mint „középcsoportot“ állította a többi finnugor nyelv és a törökség közé; de akadémiai székfoglalójában (1862 elején) tovább ment egy lépéssel és úgy vélekedett, hogy a magyar nyelv „mintegy átmenetet teszen magából azon középcsoportból a törökségbe“. Ennek az ingadozásnak az a magyarázata, hogy az összehasonlítás anyaga akkoriban még nagyon szegényes volt, mert a finnugorság és a törökség még kevéssé volt ismeretes. Mikor azonban REGULY hagyatéka az Akadémia birtokába jutott, és BUDENZ áttanulmányozta a csuvas anyagot s a finnugor anyagnak azt a részét, amelyet HUNFALVY neki adott át földolgozásra, meggyőződött arról, hogy a magyar nyelv határozottan finnugor, s azokat az elemeket, amelyeket előbb a magyar-török nyelvrokonság bizonyítékainak tartott, most már egészen más világításban látta. VÁMBÉRY ÁRMİN magyar és török-tatár szöveggyeztetéseinek tüzetes bírálatában aztán (1871) BUDENZ fővonásaiban véglegesen tisztázta a magyar nyelv és a török nyelvek viszonyát. Megállapításai alapján ma is azt valljuk, hogy lehet szó a finnugor és a török-tatár nyelvcsalád ősrokon-

ságáról, vagyis mind a kettőnek egy alapnyelvből, az ú. n. urál-altaji alapnyelvből való fejlődéséről, de nem lehet beszélni külön magyar-török nyelvrokonságról; a magyar nyelv szókészletének török elemei átvétel útján kerültek bele a mi nyelvünkbe, mégpedig a legrégebbek az ó-csuvas nyelvből.

De BUDENZ az ő lesújtó bírálatával szelet vetett, vihart aratott. A vihar tizenegy évvel utóbb tört ki. 1882-ben megjelent VÁMBÉRY ÁRMINNAK *A magyarok eredete* című vaskos kötete, amelynek nem kisebb célja volt, mint a magyar nyelv finnugor voltának megdöntése s a magyar-török nyelv- és fajrokonság megállapítása. VÁMBÉRY ostromát, amelyet nagy harsonaszóval, puffogó ostromágyúkkal intézett, a hírlapi tárogatókkal fölébresztett laikus közönség örömrivalgással kísérte. A megostromlott várát öregek és fiatalok védték, és VÁMBÉRY is fölvonultatott segédcapatokat. De ez a küzdelem meddő idővesztegetés volt és éppen azért bosszantó, mert az ostromágyúkból nem romboló lövedékek, hanem csak sziporkázó röppentyűk szállottak föl a levegőbe. Az izgalmas viaskodás több évig tartott, és a finnugor nyelvrokonság elmélete sértetlenül került ki belőle. 1895-ben VÁMBÉRY is elismerte legyőzött voltát, azt írván: „A balítélettől ment kutatónak ma már nem lehet kétsége, hogy a magyar nyelv alapépülete ugor“ (értsd: finnugor).¹⁾ Ezzel a török-magyar nyelvrokonság mindenkorra el volt földelve.

BUDENZ az ő nagy elméjével és rendkívüli munkabíráásával föl tudta ölelni az ú. n. urál-altaji nyelvtörzsnak minden ágát, de fegyelmezettségénél fogva ereje javát a mi szempontunkból legfontosabbra, a finnugorra fordította. Éles szemmel való átvizsgálása után mindennek, ami az ő korában megvolt, és számtalan részlet kidolgozása után született meg az ő két alapvető munkája: a *Magyar-ugor összehasonlító szótár* (1873—1881) és *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana* (1884—1894). Két korszakos munka, amelyeknek megjelenése óta év-

¹⁾ A magyarság keletkezése és gyarapodása. 94.

tizedek teltek el, de még most is folyton forgatjuk mind a kettőt, és alig jelenik meg hazánkban vagy a külföldön olyan finnugor összehasonlító nyelvészeti tanulmány, amelyben idézve ne volnának. Ebben a két munkában volt először tüzetesen bebizonyítva a finnugor nyelvek összetartozása és a magyar nyelvnek finnugor volta.

Midőn VÁMBÉRY az ő egész élete munkáját meg akarta semmisíteni, BUDENZ az igazi tudós szerénységével azt mondta: „Kutatásaim eredményének meg fog talán maradni harmadrésze, talán ennél nagyobb vagy kisebb része, talán csak tizedrésze vagy éppen századrésze: mindez keveset aggaszt; — még ha semmi sem maradna meg belőle, mégis azzal vigasztalhatnám magamat, hogy tévedéseim a jövődöbeli tudománynak az útját egyengették.“

Az egyetemi tanár magasztos hivatását BUDENZ teljesen átérezte. Valamint tudományos munkásságában a lelkiismeretességnek, a pontosságnak és a teljes megbízhatóságnak mintaképe volt, úgy tanári kötelességeit is egész szívvel-lélekkel teljesítette. Legfőbb föladatának a tudósképzést tekintette s ebben olyan eredményt ért el, amely ritkítja a párját. A Nyelvtudományi Közlemények és a Magyar Nyelvőr fiatal dolgozótársai az ő iskolájából kerültek ki, és néhányan közülük az ő buzdítására REGULY nyomdokaiba lépve fáradságos és gazdag eredményű tanulmányutakat tettek. Megérte azt az örömet, hogy két tanítványát láthatta egyetemi tanszéken és rajtuk kívül többeket a Magyar Tudományos Akadémia tagjai között, néhányat akadémiai jutalommal kitüntetve. És ha most föltámadna halottaiból, repesne a szíve örömeiben annak láttára, hogy egyetemi tanszékeken, az Akadémiában, a Magyar Nyelvtudományi Társaságban, hazai és külföldi folyóiratokban már az ő tanítványainak tanítványai is — többen tekintélyes tudósokká emelkedve — dolgoztak és dolgoznak tovább tudományunknak azon a hatalmas palotáján, amelynek szilárd főfalait ő építette föl.

SZINNYEI JÓZSEF.